

vaskeægte eksempel på gedigent historisk håndværk i form af en artikel af Hans Buhl. Heri præsenteres og dokumenteres den befriende tanke, at aktør-netværks tilgangen og andre lignende systemteoretiske modeller finder anvendelse primært som heuristiske redskaber, der gør det muligt at beskrive og tyde konkrete teknologihistoriske *cases*. Dette er belyst ved udviklingen af buesender-systemet i Danmark og USA.

Selvom enkelte af nummerets mere konkrete *case-studies* mangler klarhed, giver de filosofisk orienterede artikler et glimrende billede af de problematikker aktør-netværksteorien rejser og kan således anbefales. Dog er det næppe det mest informative sted at starte, hvis man ikke på forhånd er bekendt med Latours *We Have Never Been Modern*.

Henrik Knudsen

Middelalderens alkymi

Aksel Haaning, *Naturens lys – Vestens naturfilosofi i højmiddelalder og renaissance 1250-1650*, København: C.A.Reitzels Forlag 1998, 454 sider. Kr. 395.

Da jeg i sin tid (fra engang i 1970erne til midten af -80erne) var indskrevet som student på Institut for Idéhistorie, var middelalderen og dens filosofi ikke i høj kurs. For de daværende marxister var middelalderen nærmest identisk med den feudale produktionsform, der gik forud for kapitalismen, for Sløk var den et uinteressant interregnum mellem antikken og renaissanceen.

Det har heldigvis ændret sig: Fra omkring midten af 1980erne har man både i det akademiske miljø og i den bredere offentlighed kunnet spore en stigende interesse for middelalderen – navnlig tiden fra omkring det 10. til det 15 årh., og samtidig har billedet af middelalderen ændret sig fra henholdsvis oplysningstidens og romantikkens stereotyper til en mere nuanceret opfattelse af middelalderen som en dynamisk og konfliktuel epoke; det var her, det Europa, vi kender i dag – samt dets problemer – så småt begyndte at tage form.

Ligeledes har billedet af middelalderens tænkning undergået en revision: Hvor filosofi – og idéhistorikere tidligere (for såvidt de overhovedet beskæftigede sig med middelalderen) fokuserede på de storslåede, gotiske systembygninger som fx Thomas

Anmeldelser

Aquinas "Summa theologica", har interessen i de senere år også vendt sig mod mere ukendte tænkere – navnlig de, der tænkte i mere uortodokse baner.

Her til lands har Aksel Haaning, der er mag.art. i middelalderfilologi, opsporet nogle af de traditioner, der nok for de fleste har været terra incognita. Haaning, der i 1993 udgav henholdsvis *Den kristne mystik* og *Middelalderens naturfilosofi* har nu med sit monumentale værk *Naturens lys*. Vestens naturfilosofi i højmiddelalder og renaissance 1250-1650 ydet et væsentligt og læseværdigt bidrag til forståelsen af – ikke blot den omhandlede epoke, men også af vort natursyn.

Haanings overordnede projekt er, som han selv siger det i forordet, at "det er nødvendigt for kristendommen og for den moderne kultur i det hele taget at få omdefinert forholdet til naturen – og nok så vigtigt: at vi i Vesten faktisk råder over flere mere eller mindre oversete traditioner, som kan bidrage til denne proces." Haanings projekt er således terapeutisk i forhold til det nuværende natursyn, men da han i "anamnesen" opsporer fortrængte og alternative former for tænkning, skriver han samtidig genuin idéhistorie.

En af bogens hovedpersoner er Giordano Bruno, der d. 17. februar år 1600 blev brændt på *Campo de' Fiori* i Rom. Forud var gået en otte år lang kætterproces med alt, hvad det indebar af tortur, afsavn og lidelser. Retsvæsenet var ikke just blødsødent, og teologerne kunne ofte varme sig ved kæt-

terbålets ild; men det specielle ved Bruno's tilfælde var, at også en naturfilosofisk tradition gik op i røg: "Den morgen år 1600 slukkedes på sin vis også en naturfilosofisk drøm. Ikke kun Bruno, men en retning i en original, europæisk tradition, som berører religion, filosofi og naturvidenskab." (p.13) Haaning, der har studeret sagsakterne, fastslår, at Bruno *ikke* blev brændt som foregangsmand for den moderne videnskab, men som *kristen kætter*.

Hvad var det så for en drøm, der sammen med Bruno gik op i røg hin morgen år 1600? Kort fortalt var det drømmen om enhed mellem ånd og natur, drømmen om en nytolkning af kristendommen, hvor naturen indsættes i selve gudsbegrebet.

Forholdet til naturen er jo ét af de tunge problemer, der stadig hjemsøger os. Som enhver ved, har teologi og naturvidenskab intet med hinanden at gøre, men forvalter hver for sig to separate ontologier, der kun lejlighedsvis har et rendezvous – som når et af de mangfoldige etiske råd skal synliggøre sig via udtalelser om kunstig befrugtning, burhøns, patentrettigheder etc

Sådan har det været længe: Fra kirkefædre og opefter er naturen som skabt sekundær i forhold til gud som skaber. Kristendommen udviklede sig i en heftig og uforsonlig polemik mod "hedenskabet" og dets naturdyrkelse og vandt – på knock-out, så at sige: ånden blev exileret fra naturen, der betragtedes som en hindring for menneskets frelse, og konsekvensen heraf blev, at naturen faldt udenfor gudsbegrebet – og

Anmeldelser

dermed udenfor den officielle ideologi og bevidsthed, eller som Haaning sarkastisk udtrykker det: "det kristne gudsbegreb mistede jordforbindelsen". (p.35)

Efter en indføring i antikkens naturopfattelse – og kristendommens deprimerende kamp mod samme, går Haaning over til det, der er bogens egentlige ærinde: opsporingen af en alternativ naturfilosofi i den europæiske idéhistorie.

I det 12. årh. opstår der med bl.a. Vilhelm af Conches og Bernhard Silvestris en mere dybtgående naturfilosofisk refleksion, hvor naturen søges indplaceret i gudsbegrebet (Haaning har skrevet udførligt herom i *Middelalderens naturfilosofi*), men skal man finde et begreb, der sammenfatter de følgende århundreders naturfilosofi må det blive *alkymien*, der via korstogene i det 11. og 12. årh. blev importeret fra den arabiske kultur.

Alkymien er kun i sin allermost vulgære form guldmageri, i sin sublime form drejer det sig om det "filosofiske guld", om indsigt og visdom. Alkymien er en naturfilosofi, der modsat de senere naturvidenskaber ikke går ud på at beherske naturen, men at *efterligne* den for at restituere en tilstand af fuldkommenhed og harmoni. F.eks hos Roger Bacon, hvor alkymien knyttes til en lære om menneskets tilstand post resurrectionem: "Alkymiens livseliksir genskaber den harmoni, der herskede mellem legemselementerne i Adams og Evas legemer, hvorfor de kunne leve så længe, og var balancen forblevet fuldkommen, havde de levet evigt." (p.76) At ældes og dø er i denne optik una-

turlige foreteelser, hvorfor alkymien søger at rekonstruere status ante lapsum. (Lignede tanker kendes fra f.eks den kinesiske alkymi) Her kunne måske være inspiration at hente for de, der i dag forsker i "aldring", som det nu hedder.

Alkymiens forsøg på at knytte ånden sammen med den natur, teologien nedvurderede var selvfølgelig ikke uden risiko for kirken, og i 1322 nedlagde pave Johannes XXII forbud mod al videre alkymistisk virksomhed.

Forbudet var ikke synderligt effektivt – og vidner qua forbud om en gevaldig interesse for alkymien, i alt fald fortsatte den naturfilosofiske tradition fra alkymien langt op i renaissanceen som det, der kaldes *magia naturalis*, den naturlige magi (i modsætning til den ceremonielle). Haaning skriver udførligt om flere af renaissancetænkere og deres genoptagelse af hermetismen, og det fastslås, at *magia naturalis ikke* er sortekunst og hokuspokus, men derimod en forståelse af "det virksomme i naturen." (p.182) Der er langt fra renaissancens naturlige magi til senere tiders teosofiske fantasier og magikere af Crowley-typen!

Haaning opsporer og rehabiliterer mange skikkelser, der ikke har fundet anerkendelse i moderne akademiske værker. Det gælder fx Agrippa von Nettesheim, der er mest kendt for sit naturfilosofiske værk "De occulta philosophia", der stadig altfor ofte henvises til den bekvemme kategori "overtro". Men Agrippa var en fremsynet mand, der faktisk optrådte som forsvarer i

Anmeldelser

flere hekseprocesser og skrev et værk mod inkquisitionen, hvori han siger,, at "tilståelserne er drømme eller hysteriske illusioner, som inkvisitorerne let kunne gennemskue, hvis de ville." (p.215) Agrippa selv måtte – naturligvis – flygte fra inkquisitionen!

Et helt afsnit er viet til én af renaissancens mere farverige personligheder, der – ligesom Agrippa har fået et noget blandet eftermæle, nemlig Theophrastus Bombastus von Hohenheim, kendt under navnet *Paracelsus*.

Paracelsus var læge af uddannelse og havde – i modsætning til datidens universitetsmedicinere, der holdt sig strengt til bøgerne gjort iagttagelser og erfaringer som feltlæge under tredieveårskrigen. Dette med samt hans selvsikre facon (for nu at sige det mildt) og hans forelæsninger på tysk i stedet for latin gjorde ham hurtigt upopulær i den akademiske verden. Dette er måske én af grundene til, at Paracelsus i oversigtsværker nok krediteres som en pionér indenfor lægekunsten, hvorimod hans naturfilosofi sjældent nævnes.

Paracelsus var overbevist om, at "vejen til Gud og den religiøse virkelighed går via naturen – og naturens lys." (p.255) Kriteriet på at noget er virkeligt er nemlig, at det skal have både et åndeligt og et legemligt udtryk: "ånden er ikke virkelig, før den er manifesteret i legemlighed og omvendt." (ibid.) På den baggrund udfolder han sin kosmologi, "mysterium magnum", som udvikler forholdet mellem ånd og natur, så disse ikke opfattes som modsætninger.

Hermed er vi så nået frem til det, vi begyndte med: Giordano Bruno og hans forsøg på at integrere naturen i en kristen optik. Men dette – sammen med hans tanke om universets uendelighed (som i øvrigt Nikolaus af Cusa havde fremsat ca. 100 år tidligere) var for meget for kirken: Naturens lys blev til kætterbålet's destruktive ild – og åndens blafrende lampe blev slukket!

Er det så lykkedes Haaning, som han skriver i forordet "at konfrontere vor tids dominerende naturopfattelse med nogle af de naturfilosofiske strømninger, der gik umiddelbart forud"?

Jeg mener ja. Haaning har skrevet et såvel kvantitativt som kvalitativt vægtigt værk, en værdig efterfølger til "Middelalderens naturfilosofi". Og hvor er det vederkvægende i dette kvasi-okkulte tidehverv, hvor selv småborgerligt-selvoptagede dameblade excellerer i slet fordøjede okkulte og magiske idéer at kunne læse om alkymi og magi på en sober og saglig måde! Haaning har med sin bog ydet et væsentligt bidrag til at indsætte alkymien og magien – og dermed en forsømt naturfilosofisk tradition i et relevant idéhistorisk og filosofisk perspektiv.

Hvad betyder det så for reformuleringen af vor tids natursyn? Haaning skriver, at "Nu, på tærsklen til det 21. århundrede, synes tiden efterhånden at være moden til at restituere alkymisternes naturfilosofi og til at begynde at forstå den som det, den angiveligt var: et forsøg på at begribe forholdet

mellem sjælen og legemet, psyken og kroppen om man vil." (p.316)

Hvorledes denne restituering af alkymien skal se ud i dag, giver Haaning ikke rigtigt noget bud på; men det vil næsten også være for meget at forlange ovenpå den tour de force gennem nogle af den vesteuropæiske idéhistories fraspaltede muligheder, som bogen udgør. Men en reformulering af vort natursyn må nødvendigvis tage sit udgangspunkt heri. Princippet i alkymien er jo, at alt det fraspaltede og forkastede i selve det alkymiske opus lutres og transformeres til det sande guld, til indsigt og visdom. På den led kan bogen selv forstås som et alkymisk værk. Det være hermed anbefalet – til oplysning og opbyggelse.

Leif Kongshøj

Platons Staten

Ostenfeld, Erik Nis (red.), *Essays on Plato's Republic*. Aarhus Studies in Mediterranean Antiquity vol. 2, Århus: Aarhus University Press 1998, 119 sider. Kr. 158.

Antik-centeret ved Aarhus Universitet afholdt i april 1997 et internationalt seminar om Platons hovedværk, *Staten*, med ledende Platon-forskere fra ind- og udland. Det er der nu kommet en kort, men prægnant antologi ud af, som opsamler centrale temaer og diskuterer kontroversielle aspekter ved denne uomgængelig klassiker i den occidentale idéhistorie. Bogen er delt i 3 tematiske hovedområder: Platons politiske tænkning, hans metafysik & morallære og endelig forholdet mellem rationel erkendelse & mythos. Første omhandler Platons angivelige totalitarisme, sådan som den især blev promoveret af K. Popper, en diskussion af polis-formens påståede enhed og omgangen med den interne klassesdeling samt en komparativ diskussion af Platons og Xenophons statskonstitutioner med henblik på ligheder og forskelle. Anden del behandler den allerede tidligt fremførte kritik af Platons idélære for at være tom, dernæst en samlæsning af tidlig-dialoger og senværket for at vise hvilke inkonsistenser og tolkningsmuligheder, som her åbner sig i forståelsen af Platons morallære, og endelig en nærmere diskussion af eudaimonia-begrebet i Staten. Den afsluttende del